

PAFKÓ TAMÁS

Kettős metamorfózis

Hogyan alakult át Daniel Dyke kontemplatív prózája
Nánási Lovász István prédikációgyűjteményévé?

Puritanizmus és praktikum

Nánási Lovász István református lelkész 1670-ben adta ki *Szű titka* című munkáját, melynek alcímében a következőképpen ír a mű keletkezéséről:

Egy nevezetes Anglus Authornak erről való Discursusának, és mint egy Practikus Commentariusának (in loc. Jer. 17. v. 9.) rendi szerént, prédikáció formára rendelt és kiadott: annak részeit punctumit, bizonyos Szentírásbéli helyekre szabván és alkalmaztatván: sokkal, közel megannyival sok helyeken interpolált, újítgatott, világosított és öregbített az Úr Jézus Krisztusnak legméltatlanabb, alkalmatlanabb, együgyű szolgálja Nánási L. István.¹

A szerző két ránk maradt munkája² közül az egyik tehát egy prédikációsorozat, melyet Daniel Dyke puritán lelkész meditatív írásának felhasználásával készített. Dolgozatomban e két művet hasonlítom össze, és azt vizsgálom, hogyan alakította át Nánási Dyke kegyességi kontemplatív prózáját magyar nyelvű igehirdetési sorozattá, majd elmélkedő és gyakorlati célokat egyaránt szolgáló prédikációgyűjteménnyé. A vizsgálat során összevetem az ajánlásokat, hiszen a korban a dedikáció címzettjének személye alapvetően meghatározta a mű tartalmát, így azok kiválóan alkalmasak az eltérések alapmotívumainak kimutatására.³ Kitérek az írók hasonlóságára és különbségére, valamint az ezekből fakadó jellegzetességekre, melyek megfigyelhetők műveikben. Ennek kapcsán kerül elő talán a legfontosabb kérdés, mely a fordítás, az átírás és az értelmező alkalmazás közötti differenciát taglalja. Mindeközben röviden szót ejtek az angliai puritanizmusról, illetve arról, hogy ez milyen formában jelent meg a Nánási-féle átiratban, ez ugyanis megmutathatja, hogy a puritán mozgalom eszmeiségéből milyen tételek értek el Magyarorszáig és Erdélyig.

A két mű viszonyának feltárása azért is fontos, mert a 17. században a puritán mozgalom térhódításával ugrásszerűen megszorodott az angol nyelvű, főképp lelkiségi művek fordítása. A 17. században a népi kegyesség egyik jellegzetes megnyilvánulási

¹ NÁNÁSI Lovász István, *Szű titka*, Kolozsvár, Veresegyházi Szentyel Mihály (RMNy 3647), 1670.

² SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, IX., Bp., Hornyánszky, 1903, 807–808.

³ BARICZ Ágnes, *Veresmarti Mihály (maga) ajánlásai = A történetmondás rétegei a kora újkorban*, szerk. GÁBOR Csilla, Kolozsvár, Scientia, 2005, 12.

formája az elmélkedő, kontemplatív irodalom volt. Az egyre jobban megcsontosodó protestáns egyházi hagyomány, az úgynevezett protestáns ortodoxia megerősödése természetes módon hozta létre az igényt az Istennel való kapcsolat személyesebb, lelki természetű megélésére. A század második felében a reformáció korszakának hitvitázó, dogmatikus lendülete kezdett kimerülni. Amikor a szószerkeken végtelenségig fokozták a felekezetek eltérő hitelvi kérdéseiről szóló prédikációkat, a Biblia személyes Istenét megsejtő hívek más utat kerestek hitük gyakorlati megvalósítására. Ennek az útkeresésnek a manifesztációi lettek a meditatív lelkiségi, vagy, más aspektusból nézve, úgynevezett életvezetési könyvek. A templomokból kiszorult elmélyedő, imádkozó, szemlélődő vallásgyakorlat áttevődött a hívő egyéni „csendes kamrájába”.

A magyarországi protestantizmus körében is érvényesült e tendencia, és így látott napvilágot a Medgyesi Pál fordította *Praxis pietatis*, valamint az ehhez hasonló életvezetési és erkölcsnemesítő művek sokasága. Ebbe a sorba áll be a nagybányai lelkész, Nánási is, ő azonban nem hagyományos fordítói munkát végez. „A puritánizmus levonta a kálvini reformáció minden következtetését, és az életben is keresztül akarta vinni mindazt a gyökeres reformot, amit a reformáció az egyház tantételei terén végrehajtott.”⁴ Az új angliai lelkiségi irányzat fő jelszavának a *protestáns életgyakorlat* mondható, és ennek kapcsán kerülünk közelebb Nánási munkájához is, mely nem e gyakorlat általános útját követi, hanem bizonyos értelemben éppen annak fordítottját. A legtöbb esetben a meditatív irodalom a híveknek azt az igényét hivatott betölteni, hogy a szószerkekről elhangzó dogmatikai jellegű igehirdetések mellett a mindennapi életgyakorlatra vonatkozó tanácsokat is olvashassanak. Nánási viszont korábban elhangzott prédikációit foglalja írásba azzal a céllal, hogy az gyakorlati kézikönyvként is forgatható legyen.

Ajánlások és előszók

Daniel Dyke a művét nem saját maga adatta ki, mert éppen írásának korrektúrázását és tökéletesítését követően halt meg, azelőtt, hogy a könyvet nyomdába küldte volna. Így ezt már bátyja, Jeremias Dyke tette meg, aki 1633-ban ki is bővítette és mutatókkal látta el a szöveget.⁵ Daniel Dyke „az Essex-i Coggeshall lelkésze volt és egy ideig külföldön bujdosott. Egész életében az egyház puritán értelmében vett, teljes reformjáért küzdött, és műveiben a keresztényi élet útját kutatta.”⁶ A puritán kegyesség életgyakorlat-központúsága tehát életében és az általunk vizsgált művében is kiemelkedő jelentőséggel bírt. A könyv ajánlását nem ő írta, ezért nem alkothatunk pontos képet

⁴ BODONHELYI József, *Az angol puritánizmus lelki élete és magyar hatásai*, Debrecen, Pannónia Könyvnyomda, 1942, 2.

⁵ DANIEL DYKE, *The mystery of selfe-deceiving*, London, William Stansby, 1633.

⁶ BERG Pál, *Angol hatások tizenhetedik századi irodalmunkban*, Bp., Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára, 1946, 121.

arról, hogy ő maga milyen körnek vagy személynek szánta volna írását. Bátyja azonban szintén „Minister of Gods Word”-ként, vagyis lelkészként, Isten Igéjének szolgálaként aposztrofálja önmagát, és, ha kiadatta fiatalon elhunyt öccse művét, minden bizonnyal Daniel is a puritánok közösségéhez tartozott. Az ajánlás tehát megközelítő képet adhat a szerző olvasói köréről is.

Jeremias Dyke egy bizonyos Lady Lucy-nek, Bedford grófnőjének ajánlja öccse önmegcsalásról szóló művét. A grófnőt majdnem biztosan azonosíthatjuk Lady Lucy Russell-lel, Edward Russellnek, Bedford harmadik grófjának feleségével.⁷ A korban úgy tartották őt számon, mint a művészet és az irodalom egyik legjelentősebb patrónáját, így könnyen elképzelhető, hogy az akkor nagy népszerűségnek örvendő Dyke könyve is pártfogóra talált a grófné személyében. Jeremias Dyke ajánlása az igazi puritán kegyességnek megfelelően életvezetési könyvnek szánja öccse írását, a következő szavakkal: „It is excellent by reason of the dayly use wich occures in practise.”⁸ Dyke tehát mindennapi használatra szánta az elmélkedéseket, melyeket jó szívvel ajánlhatott a kultúrapártoló grófnőnek. Jeremias beszél az előszóban öccse korai haláláról, a rá háruló felelősségről, melyet a protestáns teológia ószövetségi irányultságának megfelelően a levirátus intézményével magyaráz, valamint a mű céljáról, melyet így foglal össze: „It contains the art of knowing a manselfe; it discovers unto us the infinitely intricate widings and turnings of the darke Labyrinths of the mans heart.”⁹

Arra szolgál tehát a könyv, hogy az olvasó kiismerje magát a szív sötét labirintusában. Az önismeret a kálvini teológia szerint az egyik legfontosabb tényező Isten megismerésének folyamatában. Ez egyenesen következik abból, hogy „az erősödő óprotestáns orthodoxia ellenhatásként a puritanizmus kegyességében egyre erősebben kidomborodnak a szubjektív vonások pietisztikus irányba. Hangoztatták az egyszeri megtérést, a vallásos érzelmet és szubjektív hittapasztalatot, és az egyéni lélek üdvét.”¹⁰ A „*Nosce te ipsum!*” görög–latin kultúrában kifejlődött jelmondata a protestantizmusban újjáéledt. Az egyéni meditációban, a befelé fordulásban az ember személyesen tapasztalhatta meg Istent. „The Heathen Philosopher never thought himselfe to begin to know philosophy, till he began to know himselfe. But surely we never begin to know Divinitie or Religion till we come to know ourselves. Ourselves we can not know, till we know our hearts.”¹¹

A Dyke mű ajánlása tehát elsősorban kegyességi színezetű és egy személyhez szól. A patronálás ténye, az ezért való hálaadás nem jelenik meg benne exponáltan. Ezzel szemben Nánási a nagybányai tanácsnak címzi ajánlását. A dedikáció méltatja a nagybányai nemeseket és az ottani iskola tanárait, hálát adván értük Istennek, hogy a háborús

⁷ Barbara Kiefer LEWALSKI, *Lucy, Countess of Bedford: Images of a Jacobean Courtier and Patroness = Politics of Discourse*, ed. Kevin SHARPE, Berkeley (CA), University of California Press, 1987, 52.

⁸ DYKE, *i. m.*, A3v.

⁹ Uo., A4r.

¹⁰ BODONHELYI, *i. m.*, 12.

¹¹ DYKE, *i. m.*, A4r.

helyzet közepette, annak ellenére, hogy nincs vetés és aratás, Isten kegyelméből mégis tudnak adakozni, külföldi diákokat támogatnak, a szegényeken segítenek, akárcsak a kis-ázsiai gyülekezetek a collecta alkalmával. Dicséri őket azért, hogy bár anyagilag nem gyarapodnak gyorsan, lelkiükben folyamatosan növekednek.¹² Dávid vitézeihez hasonlítja Czeglédi Istvánt, a kassai ortodox gyülekezet pásztorát, valamint Komáromi Csipkés Györgyöt, mondván, ők az igazság harcosai, akiknek beszéde nem olyan, mint Pázmány *Kalauzáé*, melyben „amaz ékes beszédek alá rejtetett hamis állítások” találhatóak.¹³

Művek és szerzők

Az ajánlásban fény derül Nánási szövegének keletkezésére. 1667-ben prédikációsorozatot tartott a szív csalárdságáról, és ez úgy feltűzelte a nemeseket, hogy pénzt adtak neki a nyomtatásra, így kiadásra készítette elő, 1670. április 29-én datálva az általa aláírt ajánlást.¹⁴

Kezdettem vala közönséges helyen, a ti szent gyűléstekben rend szerint néha néha a megromlott szünek természet és szokása szerint való csalárdságáról prédikállani 1667. esztendőben, és mikor arról már 5 vagy 6 tanítás lött volna, felgerjede azokhoz a tanításokhoz való szeretetnek tüze kegyelmek szívében, és egyitek a másoknak szól beszél vala afelől: és mint a tűzből tűz támad, úgy akinek Isten ezt először szívében nem adta volt, a mások intése és tanácslása által könnyen reáhajla kegyelmek mindnyájan, hogy közönséges haszonra (ha az Úr úgy akarja) nyomtattatnék ki, és valahonnan lenne arra való költséget szerezne kegyelmek.¹⁵

Nánási tehát már korábbról ismerhette Dyke művét, mely először nyomtatásban 1615-ben jelent meg, és az alapján prédikált a szív csalárdságáról. Prédikációi, úgy tűnik, elérték céljukat, és a nagybányai nemesek hajlandóak voltak anyagilag támogatni Nánásit, hogy könyv formájában is kiadja prédikációsorozatát.

Ezzel összehasonlításunk legfontosabb pontjához érkeztünk. A *Szű titka* nem a klasszikus értelemben vett fordítás, és nem is annak metódusa szerint készült. Nánási prédikációi készítése során olvasta, értelmezte, a magáévá tette a *The mystery of self-deceiving* szövegét, gondolatait. Mondhatni, átszűrte magán, hogy a magyar hallgatóságra aktualizálva, a magyar problémákra vonatkoztatva visszhangozza azokat. Amikor ezek a prédikációk, elhangozva, kedvező fogadtatásra találtak, és megfogalmazódott a nagybányai tanács patrónusainak kérése, Nánásinak újra elő kellett vennie a szöveget. Ám a korábban megfogalmazott gondolatait, hasonlatait, prédikációs fordu-

¹² NÁNÁSI, *i. m.*, a4r, b1r.

¹³ *Uo.*, c1r.

¹⁴ *Uo.*, b3r.

¹⁵ *Uo.*, a4v.

latai nyilván továbbra is a fejében éltek, így a készülő új mű, a *Szű titka* egészen különleges műfajú írás lett: egyszerre fordítás, prédikációsorozat és speciális káté. „A sokszínűséget Nánási azzal is fokozta, hogy más műveket is beolvasztott prédikációiba, így például Thomas Goodwin egy írását is, melyet ő két beszédben ad vissza.”¹⁶

Dyke szövege 31 fejezet, 483 lapnyi elbeszélő próza, mely Nánásinál 73 prédikációban, 767 lapon ölt testet. Nánási kikereste a meg nem nevezett bibliai locusokat, levonta az egyes fejezetek tanulságait, majd a *Tanulság* címszó alatt összefoglalta azokat. Dyke fő gondolatait a *Hasznok* című részben fejtette ki, úgynevezett *Intésekként*, kiegészítve, és ahol lehetett, a magyar állapotokra alkalmazva azokat.¹⁷ Ez a formai és tartalmi tagolás teljesen megfelelt az ars praedicandi korabeli gyakorlatának. Geleji Katona István szerint „az egyszerű emberek között [...] [a prédikátornak] meg kell maradnia a gyakorlati vallási tanításnál (doctrina practica), a helyes életre vonatkozó intésnél (institutio), a bűntől való eltérítésnél (correctio) és a kísértések minden fajtájának elutasításánál (consolatio).”¹⁸ Nánási összeszedte a lehetséges vádakat, melyekről sejtette, vagy a prédikáció során tapasztalta, hogy azokkal vádolni fogják, és előre megválaszolta őket.¹⁹

1. „Együnnen is, másunnan is szedegetett munka, fordítás, nem a maga munkája.” Válasz: A pók a maga gyomrából szedi hálója alapanyagát, az mégsem olyan értékes, mint amelyet a méh méz formájában több virágról összeszed.²⁰
2. „Homályos beszéddel vagyon néhol, s alig érthetni meg.” Válasz: Egy-két ilyen hely van, de ha egy tanító olvassa, az majd kijavítja. Ha valaki jobban tud nála angolul, készséggel fogadja a javító szándékot.
3. „Sok prédikációk azon egy dologról.” Válasz: Még ez sem meríti ki a témát, minden betegségre a megfelelő gyógyszer kell.
4. „Hosszú prédikációnak mondják némelyeket.” Válasz: Többet tanulhatsz belőle. Ha tanító vagy, tudod, hol fogd rövidebbre, a sokszor ismételt kifejezések helyett használj szinonimákat.

A vádak a fordítói munka lényegének kritikus pontjaira tapintanak rá. Az eredetiség kérdése, a szöveg gördülékenysége, vagy az értelmező fordítás révén felduz-

¹⁶ Idézet az RMNy 3647. tételének annotációjából. *Régi Magyarországi Nyomtatványok, 1656–1670*, 4, szerk. P. VÁSÁRHELYI Judit, Bp., Akadémiai – Országos Széchényi Könyvtár, 2012, 944.

¹⁷ NÁNÁSI, i. m., c2r.

¹⁸ MIKÓ Gyula, *Geleji Katona István retorikai elvei és az udvari prédikáció = Medgyesi Pál redivivus: Tanulmányok a 17. századi puritanizmusról*, szerk. FAZAKAS Gergely Tamás, GYŐRI L. János, Debrecen, Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, 2008, 57.

¹⁹ NÁNÁSI, i. m., c2v–c3r.

²⁰ Nánási ugyan tartalmilag „hamis állítások”-ként jellemzi Pázmány *Kalauzát*, az esztergomi érsek művében is használt, jól ismert hasonlatot azonban beépíti saját művébe. PÁZMÁNY Péter, *Isteni igazságra vezérlő kalauz = Pázmány Péter művei*, szerk. TARNÓC Márton, Bp., Szépirodalmi, 1983, 260. („Mert tudom, hogy a pókháló nem jobb a lépes méznél; noha a pók béliből szövö légyfogó hálóját, a méh pedig virágokról szedegeti mézét. Azért igyekeztem azon, hogy a régiek nyomából ki ne lépjem, hanem az ő fegyverházokból vegyek diadalmas kardokat, melyekkel a régi tévelygések nyaka szakasztott.”)

zadt írás kritikája mind a jobbára kialakulatlan keretekkel és szabályokkal bíró fordítói munka új kihívásaira mutatnak rá. „Pázmány egyik közismert és igen nagy érdeme, hogy az idegen nyelvből átültetett, adaptált alkotásoktól azt kérte számon, hogy ne érződjék fordítás mivoltuk. [Medgyesi Pál is hasonlóan vélekedett]: A fordításnak [...] az én ítéletem szerint úgy kellene esni, hogy ne ismernék fordításnak, fonákul az írás ne esnék, azaz: amit magyarrá kellene fordítani, annak nem diák, német, angulus etc. formán, hanem magyar módon kellene esni.”²¹

Nánási ismerte tehát a kor elvárásait, de már a mű előjáró beszédében lefegyverzi azokat. Fő érvként nem az elmélkedő próza és a prédikáció műfaji eltérését említi, amiből arra következtethetünk, hogy ő maga művét mégis alapvetően fordításként tartotta számon. Bőkezű patrónusainak anyagi támogatása illusztrálja legjobban, hogy a vádak nem bizonyultak igaznak, hiszen a prédikációk során kitűnt volna a szöveg esetleges érthetlensége, továbbá „lehetett puritán érzelmű és eszmevilágú valaki, ettől még nem adhatott nyomdába mondhatatlan, felolvashatatlan és alig-alig érthető fordítást.”²²

Nánási prédikációit a korban szokásos kérdés-felelet formában adja közre, melyek így katekizmuszerűen segítik elmélyíteni a szív romlottságáról és az abból való megszabadulásról szóló tanítást. Magyarázataiban megjelennek a kor teológiájának jellegzetes vonásai, például az Isten ostora toposz, mely a világtörténelmet Isten munkájaként értelmezi, így ami a magyarokkal történik, az szükségszerűen Isten büntetése. „De leggonoszabbnak ez okon látom, hogy a népnek tűzből kiragadtatott üszöge nem tért meg az őtet megvető Istenéhez. Tűzbe vetette vala az Isten, mely e máj napig is el nem aludt, mindazáltal az ő gonoszságának tajtékát ki nem fővé, forrá.”²³ Bibliai fogalmakat aktualizál, hogy nyilvánvaló legyen a szentírási próféciák és a saját kora közötti megfelelés. Amikor például arról az ószövetségi részről szól, ahol Jeremiás Izrael *fejedelmeinek* engedetlenségét rója fel, Nánási zárójelben megjegyzi, hogy a fejedelmek alatt *fő rendeket* kell érteni. Felszólít az üdvösség keresésére, mert az idők gonoszak. „Ilyen lévén azért ez időnek jósága is, nem igen kell lelki üdvössége, aki annak serényen való keresésére fel nem indul: mert mind gonoszsága, mind jósága az időeknek arra indítanak a bűnöst.”²⁴

Kontemplációból prédikáció

Miután megállapítottuk, hogy nem beszélhetünk szoros értelemben vett fordításról, a következőkben nem fordításelméleti eltérésekről szólunk, hanem a kontemplatív próza és a prédikáció műfajának stílusbeli különbségeit vesszük szemügyre. Maga

²¹ FEKETE Csaba, *Praxis praxisa, avagy fordítói puritánság Medgyesi nyelve alapján = Medgyesi Pál redivivus, i. m.*, 184.

²² *Uo.*, 174.

²³ NÁNÁSI, *i. m.*, c1r.

²⁴ *Uo.*, c2r.

Nánási írta le az általa adott alcímben, hogy bizonyos helyeken javítgatta, újítgatta és öregbítette (azaz bővítette) Dyke szövegét. Berg Pál szerint Dyke William Ames *Medulla Theologiae* című munkájából egészítette ki írását, ezen kívül idézte William Reinolds *Proverbia et Ecclesiastes* című szentírás-magyarázatát.²⁵ Az alábbi szövegrészletek összevetése illusztrálja Nánási prédikációra alkalmazott értelmezői, fordítói gondolkodásmódját és gyakorlatát.

Dyke

The Prophet having grievously menaced the Jews in the beginning of this chapter, because he saw, how much they bore themselves out against these threatnings upon hope of the Aegyptian his helpe. Therefore in the fifth verse, he curseth all such as relye upon man and make flesh their arme. Contrarily blessing such as in their dangers shroud and shelter themselves under the wing of the Almighty. [...] The Prophet therefore in this verse preventeth this objection, and keepeth them from this starting hole, saying: The heart is deceitfull.²⁶

Nánási

Vagyon nemzetség, ki az ő maga szemei előtt tiszta, még ha az ő rútságából ki nem tisztítottat is, így szól Salamon Prov. 30, 17, és ez illyent bolondnak mondja. Ilyen vala a zsidó nemzetség is, ki mikoron a bálványozásnak, emberekben és gazdagságokban, a szükségnek idején való bizodalmanak büne-ért fenyegettetnek Istentül a próféta által; és meg is átkoztatott volna, hogy az Egyiptomi hadban bíznék. Nem tartják vala magokat bünösöknek, és ez okon Istenben nem bízóknak, hitetleneknek, hanem ha Egyiptomra, pénzekre, gazdagságokra néznek is, de az Istenben nem is bíznak ők, mert a szükségnek idején az eszközökkel való élés nem tészí hitelenné és Istentül elszakadtá az embert. Sőt, inkább Istent kísérténők, ha az eszközökkel nem élnék, így szólnak vala. Annak okáért, miképpen a madár elmegyén és a fecske elrepül, s nem száll az ember fejére, így e te ok nélkül való átkod nem jó mi reánk. Prov. 26, 2. Immár a Próféta ez igékben e gondolatjoknak eleibe mégyén, s megjelenti, hogy az ő szívek az Istenben nem bízik, mert a csalárd és gonosz, és az őket megcsalta, melyet az Isten jól lát. Mert jóllehet minden utaiban tisztának láttassék az ember az ő szemei előtt, mindazáltal aki a lelkeket vizsgálja, az Úr. Prov. 16, 2.²⁷

Jól látható, hogyan duzzad fel Dyke szövege Nánási prédikációs stílusának megfelelően. Dyke a lényegre térve a választott igehelyet elemzi és értelmezi, Nánási szélesebb perspektívába állítva szemléli a központi kérdést. Más helyről származó citátummal közelíti meg a problémát, majd megint másik idézettel zárja le azt, érzékeltetve ezzel, hogy a szív csalárdságának témája nem elszigetelt jelenség, hanem szervesen illeszkedik a Szentírás kanonikus kontextusába. Az angol szerző szövege érzékelhetően lassabb folyású, elmélkedő, letisztultabb az elbeszélő prózának megfelelően. A fő pontok

²⁵ BERG, *i. m.*, 117, 119.

²⁶ NÁNÁSI, *i. m.*, a1r.

²⁷ DYKE, *i. m.*, A1r.

és gondolatok természetesen megegyeznek, a magyar prédikátor szónoklata azonban műfajához híven retorizált, hogy lehetőleg megnyerje üzenetének a hallgatóságot, melynek megvalósulásáról maga a prédikációs kötet léte tanúskodik. „Nem csupán a kialakulatlan magyar szókinccs hiányának vagy rossz szokásnak kell tulajdonítanunk, ha a fordítás hosszabb, mint az eredeti. Más környezetben több az ismeretlen, vagy egyáltalán nem hasonló körülmény, emiatt a legtöbb fordító némi magyarázkodásra is rákényszerül, ha nem akar kelleténél kevesebbet mondani. Ezért általánosságban az eredeti rövidebb, hiszen anyanyelvi környezetben értik a célzásokat.”²⁸

A magyar helyzetre, illetve a prédikációs szituációra alkalmazott szöveg más aspektusból is eltér az eredetitől. Nánási a tartalomjegyzékben feltünteteti az egyes prédikációk perikópáit, ezzel is kibővítve az eredeti szöveget. Dyke-nak erre értelem-szerűen nem volt szüksége, mivel műve lineárisan olvasható elmélkedés. Egy diskurzust alcímekkel természetes logikai egységekre lehet bontani, míg egy prédikációsorozat esetében ez megnehezíti a befogadást, hiszen az igehirdetést heti kihagyásokkal hallgató gyülekezeti tag nem tud visszatérni az előzőleg olvasott gondolatmenethez.

A globális olvasásban rejlő visszatérés lehetősége, illetve a prédikáció esetén a visszakeresés és újraértelmezés hiánya egy újabb, alapvető eltérést eredményez a két szöveg között. A meditatív próza műfaja megengedi, sőt lényegénél fogva megkívánja bizonyos kulcsfogalmak tisztázását. Az igehirdetésnek ezzel szemben az idő behatároltsága miatt szükségszerűen rövidebbnek, tömörebbnek, ugyanakkor szemléletesnek kell lennie. Ennek egyik jellemző példája, amikor a szerzők a központi idézetük kapcsán az ószövetségi antropológia *szív* elképzelésével találkoznak. Az Ószövetség emberének anatómiája szerint a szív az emberi lény középpontja, az értelem, érzelem, akarat, a döntések helye. Ezt fejezi ki roppant tömörséggel a Példabeszédek könyve 4. részének 23. verse: „Minden féltve őrzött dolognál jobban óvd szívedet, mert onnan indul ki az élet.”

Amikor Dyke és Nánási olvasóközönségük elé kívánják tární a szív családságáról szóló tanításukat, kénytelenek megmagyarázni, hogy mit ért a Biblia *szív* alatt. Dyke fogalmilag fejt ki a kérdést, Nánási ezzel szemben ezt is kérdés-felelet formában adja közre. Az értelem–akarat–indulat hármas egysége mindkét szövegben megjelenik, de amíg az angol szerző ezt az egységet bibliai eredetével és a metonímia fogalmával magyarázza, addig Nánási, gyülekezetének hallgatóságát szem előtt tartván, egy egyszerű hitvallási formulában foglalja össze a kérdést. Dyke szerint tehát a *szív költői kép*, mely metonimikusan a lélek egészére utal, míg Nánási olvasatában a szív egyfajta *hely*, ahol a lélek egészének három „tehetsége” lakozik.

²⁸ FEKETE, *i. m.*, 182.

Dyke

By heart, mans heart is meant as appareth by the context. And now because mans heart is one of the principall seats of the soule of man therefore by a Metonymy of the subject it is usually in the Scripture put sometimes for the whole soule, sometimes (and that more frequently) for such speciall faculties in the soule as more specially belong to the heart, as the Will and Affections. But heere it is to be taken for the whole soule, and all the parts thereof, the Understanding, the Will, the Affections: for all are deceitfull.²⁹

Nánási

Kérdés: Mit értesz itt a szívnek igijén?

Felel: Az embernek az ő lelkét minden tehetségével együtt. Mert ugyanis a szív a lélek nélkül az emberben nem csalárkodhatnék, mivelhogy e csalárd-ságra értelem kell és akarat, s indulat, melyek a léleknek három tehetségei.³⁰

A meditáló prózastílusnak megfelelően Dyke időzik és elkalandozik a szövegben. Amikor arról elmélkedik, hogy mindenkinek csalárd-e a szíve, ő is kérdés-felelet formát alkalmaz, de ez tipográfiaileg nem különül el a főszövegtől, hanem előbeszédszerűen beleágyazódik abba. Jézus Nátánaélről mondott kijelentését hozza példaként arról, hogy mit jelent tiszta szívűnek lenni, és ennek kapcsán tisztázza az ó- és újember lelki természetének különbségét. Nánási itt is megtartja a hitvallási formát, de az igehelyek szó szerinti beemelásával át is értelmezi a szöveget. Nála nem az egyes emberben együtt élő ó- és újember különbségéről van szó, hanem az újjászületett és a nem újjászületett, vagyis a hívő és nem hívő emberek közötti differenciáról. Dyke arról kívánta elgondolkodtatni olvasóit, hogy mindnyájuk szíve csalárd, mert az óemberi természet a teremtett emberi lény része, Nánási viszont prédikációjában arra helyezi a hangsúlyt, hogy a Krisztusban való hit által a hívők szíve megtisztult a csalárd-ságtól, így a továbbiakban csupán arra kell vigyázniuk, hogy ne gyakorolják gonosz kívánságaikat, hiszen „közönséges cselekedeteikre nézve csalárd-ság nélkül valók”.

Dyke

It may bee asked, Is this deceitfulness given to all men indifferently, or onely to some? *Answ.* To all, save Christ, in whose mouth (and so heart) was found no guile. But nature, all our hearts are alike. And the change that grace makes in this life is not such but that in some sort, the heart of the best may still to be said deceitfull. Christ indeede give Nathaniel this praise, that there was no guile in his heart, and David sayes the like of every unjustified man: but this is true onely of the spirit of the new or young man, that is created by God in the regenerate, and not of the flesh, that olde man.³¹

Nánási

Kérdés: Minden embernek ilyené a szíve? Felel: Illyen természeti szerént és gonoszabb és csalárd-dabb léssen gyakorlás által. Eph. 4. 22. *az óv-ember meg-vész a' csalárd gonosz kívánságok miatt* De az újjá születteké nem annyira, mert az ő szívek hitnek által meg-tisztított. [...] Ezért mondja Salamon: Kítsoda mondhatná azt, tiszta az én szívem, tiszta vagyok az én bünömtül Prov. 20. 9a Az ujjá születlenek némely külön valo tselekedetekben vadnak néha tsalárd-ság nélkül, mint Abimelech Gen. 20. 6. De közönséges tselekedetekre nézve tsalárdok; de az ujjá szülöttek közönséges tselekedetekre nézve vadnak tsalárd-ság nélkül.³²

²⁹ NÁNÁSI, *i. m.*, 2.

³⁰ DYKE, *i. m.*, 3.

³¹ NÁNÁSI, *i. m.*, 3.

³² DYKE, *i. m.*, 4.

A fenti három példa bepillantást engedett számunkra a nagybányai lelkész, Nánási Lovász István fordítói eljárásába. Az elmélkedő próza és a prédikáció műfaji eltérései termékeny feszültséget teremtenek a két szöveg között, melyekkel nyilván Nánásinak is számolnia kellett. A *Szű titka* tanúsága szerint végül ő is a puritán mozgalom praktikum-centrikussága mellett döntött, de egészen máshogy, mint angol eredetijének szerzője. Dyke szövegének olvasója lehetőséget kap, hogy egyéni elmélyedésében a szív bibliai fogalmáról gondolkodjon, és a tartalomjegyzék „kapcsos beosztásának” megfelelően újabb és újabb asszociációk révén a teljes kérdéskört bejárja. Nánási olvasója ezzel szemben felidézheti magában a hallott prédikációkat (ez volt a kötet kiadásának indító oka), és a szív csalárdságáról tudható ismereteket praktikus egyszerű, katekézis formában magáévá teheti és begyakorolhatja, hiszen a cél végső soron nem csupán az ismeretek felhalmozása, hanem a teológiai tudás átültetése a mindennapokba. Így válik Daniel Dyke „Discursusa, és mint egy Practikus Commentarius” Nánási Lovász István munkája nyomán a puritán mozgalom elveinek megfelelő, a mindennapi elmélkedést elősegítő, hitmélyítő lelkiségi prédikációgyűjteménnyé.

Összegzés

Roppant érdekes, kettős metamorfózisnak lehattunk tanúi a fenti elemzés során. Megállapítottuk, hogy Nánási Lovász István nagybányai református lelkész olvasta Daniel Dyke angol puritán lelkész *The mystery of self-deceiving* című meditatív lelkiségi könyvét, mely alapján nagy sikerű prédikációsorozatot tartott. A hallottakon felbuzdulva Nagybánya városának tanácsosai anyagilag támogatták lelkészüket, hogy írásba foglalva kiadathassa prédikációit, így látott napvilágot 1670-ben Dyke fő műve Nánási Lovász István átdolgozásában. A művek közötti összefüggés érdekessége épp ebben az átdolgozásban rejlik. Abban a folyamatban, amely során egy már olvasott szöveg szónoklatok formájában értelmeződik, kiteljesedik, majd ismét írott szöveggé válik. Az így nyert szöveg: fordítás, és mégsem az. Prédikáció, de nem csupán az, hiszen az írott forma révén lehetővé válik a globális olvasás visszakereső, értelmező mechanizmusának alkalmazása. Egy értelmezett és megelevenített szöveg újraértelmezése és ismét konzerválása. Ennek csodálatos megvalósulása a *Szű titka*.

TAMÁS PAFKÓ

Double Metamorphosis: How the Contemplative Prose of Daniel Dyke Transformed into István Nánási Lovász's Volume of Sermons?

When István Nánási Lovász read the book by Daniel Dyke entitled *The mystery of self-deceiving*, he afterwards preached a series of sermons based on these texts. He keyed the heart of his audience so much that they supported him with publishing his sermons, so in 1670 his fascinating work, the *Secret of the Heart* came out. He adapted the writings of Dyke and the key to the interesting relationship of these works lies in the act of revision itself. As a result of his method, a read-out text is construed in speeches and then becomes a written text again. Such a text can be regarded as a translation and still it is not translation proper. It is not only a sermon, because the written form suggests a possibility to use the retrieval process of global reading. The *Secret of the Heart* is a wonderful example of how to reconstruct and animate a text and then to conserve it again.